

פרק ז

חיך קודמין

— א —

נתבאר לעיל (פ"ב), דלא כל אחד הינו ראוי וזכאי להרביץ תורה, כמש"כ בשו"ע הגר"ז (ריש הל' ת"ת) "שהגיע למידה זו ללמד תלמידים, שכבר שימש ת"ת כל צרכו, וכמו שדקדק הרמב"ם (פ"א מת"ת ה"ב) בלשונו, שימצוה על כל חכם' — חכם ולא תלמיד". אמנם, לאידך גיסא, יש עוד מקום רב לדון ולהתבונן למי שאכן זכה למדרגה נכספת זו, האם יש שיעור כמה עליו להפקיר א"ע כמדבר וכאסקופה הנדרסת למען התלמידים, ומאימת שרי לי' למימר מתי אעשה גם אנכי לביתי, אם בכלל.

זה כלל גדול בתורה

בירושלמי (נדרים ט, ד) דריש ר"ע קרא (ויקרא יט, יח), ואהבת לרעך כמוך — זה כלל גדול בתורה. והקשה בחת"ס (ע"ת שם), דבכ"מ סב. תניא, שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהם קיתון של מים, אם שותין שניהם מתיים, ואם שותה אחד מהם מגיע לישוב. דרש בן פטורא, מוטב שישתו שניהם וימותו... עד שבא ר"ע ולימד, וחי אחיך עמך (שם כו, לו) — חיך קודמין לחי חברך. ולכאור' ר"ע לטעמיה תמוה, האיך מצי לקיים ואהבת לרעך כמוך, הא אין זה כמוהו אלא עדיף מחבירו, וחיי קודמין.

ומתרץ החת"ס "הא דחיך קודמין היינו בעניני עוה"ז, אבל בחיי הנצחיי, דהיינו בלימוד התורה, חייב ללמד לאחרים אפי' הוא מבטל עצמו מלימודו. ע"ז אמר ר"ע זה כלל גדול בתורה — דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמוהו". מבו' דס"ל דבת"ת אין את הכלל דחיך קודמין, אלא צריך לבטל מזמנו לצורך רעהו, וכמו שלומד בעצמו, מחצית מזה צריך ליתן לאחרים [א].

חיך קודמין בפיקו"נ

לולי דברי החת"ס היה נראה לישב קושיות בפשיטות, דהכלל דחיך קודמין איירי באופן של פיקו"נ, כדחזי' בגמ' התם דאם שותים שניהם מתיים. והרי רק על ג' עבירות

א. אך ז"פ דגם לפי"ד א"צ ליתן את כל זמנו לאחרים, דאז נמי אין זה כמוך כי אם יותר ממך. וביותר, לפי מה שמצאתי משמיה דהעקידה (בראשית פ' חיי שרה, פכ"ב), דהיכא שאין במים אפי' לא כדי מחייתו של אחד מהם, א"צ בעליהם ליתן לזולתו כלל, דכיון דצריך רחמי — נס לאחד נס למאה. וה"נ י"ל נמי לענין חיך הרוחניים, דאם ע"ז לא ישאר לו לתורתו אפי' כדי חיותו, לא רמיא עליה חובה ליתן מזמנו לאחרים. ואכמ"ל.

החמורות אי' בסנהדרין עד. דנצטוונו על מסי"נ, ופשיטא דגם מצות 'ואהבת' בכלל רוב המצוות שאין דוחין פיקו"נ, הלכך ר"ע נמי מודה דחיך קודמין. ואחר העיון חשבתי דאולי זו נמי כוונת החת"ס בתירוצו, דמה שחיך קודמין בעניני עוה"ז הוא נמי מחמת ה"ט דאין ציווי של מסי"נ במצות ואהבת. משא"כ ברוחניות, גם אם היא חשובה לאין ערוך, מ"מ על כגון דא שנינו ביומא פה: מוטב יחלל וכו'. להכי כל שאין זה בכלל פיקו"נ מצווין אנו לקיים ואהבת, ול"א חיך קודמין, דזה נאמר רק על פיקו"נ בעניני עוה"ז ולא עוה"ב.

סייעתא לזה נראה, דבתוס' בקידושין כ. (ד"ה כל) כתב בשם הירושלמי, בטעמא דמלתא אמאי כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו: דפעמים אין לו אלא כר אחת. אם שוכב עליה בעצמו, אינו מקיים "כי טוב לו עמך", ואם אינו שוכב עליו וגם אין מוסרו לעבדו, הרי"ז מידת סדום. נמצא שע"כ צריך למסור לעבדו, והיינו אדון לעצמו. ע"כ. ובאחרונים בכ"מ שם [ב], הקשו מההיא סוגיא דחיך קודמין, להמבואר בירושלמי דטוב לו עמך היינו שהוא עדיף ממך, ולא שחיך קודמין לו. אמנם להאמור י"ל, דשאני בההיא דבכ"מ דאיכא פיקו"נ, לכך חיך קודמין. משא"כ היכא דהנידון הוא אם רק חסר לו ב"טוב' ולא ב'חיי', מבעי לי' ליתן לעבדו. שו"ר מש"כ במהר"ם שיף בתירוצו האחרון [המחוק בתציון], וכמדומה דכוונתו כדאמרן [ג].

שיעור מעשר בהרצת תורה

עכ"פ בחת"ס מבואר, דמדין ואהבת לרעך כמוך חייב כל אחד לצאת אל העם שבשרות, וללמד כל אחד לפוס חורפיה. וטעמו, דבתורה לא נאמר חיך קודמין. אולם בשו"ת אג"מ (אבה"ע ח"ד, תשי' כו אות ד) הרכה לתמוה ע"ד החת"ס, דודאי בתורה ג"כ אמרי' דתורתו קודמת. תדע, דבקידושין כט: מבו', דבת"ת הוא קודם לבנו, וק"ו שקודם לאחרים. וכן איכא נמי דין קדימה בצדקה, כמבו' ברמ"א (יור"ד סי' נא סע"ג), ופשיטא דבתורה הוא עדיף על אחרים יותר מבצדקה. ובתורה נמי ברור, דגם היודע כבר מסכת אחת, ואפי' סדר שלם, קודם ללמוד שאר סדרים, מללמד לאחרים אותה מסכתא שכבר למד. ובעניני עוה"ז, כל כה"ג שאינו פיקו"נ הוא רשות, אבל בתורה איסורא רמיא עליה להקדים האחרים.

ומ"מ הורה האג"מ, שכל ת"ח, ואפי' גדול מאוד, מחוייב ללמוד עם אחרים מקצת מזמנו, אף שזה על חשבון תורה דיליה. ומייתי ראייה לזה מההיא דעירובין נד; דר'

ב. עי' הגהות מים חיים להפר"ח, רש"ש ומהר"ם שיף.

ג. שו"מ בשו"ת ארץ צבי (סי' צג) שכתב בפשיטות, דאי אמרי' חיך קודמין בחיים גשמיים, כ"ש בחיים האמתיים — חיי עולם, ודלא כהחת"ס. ובעיקר דינא אי שיך פיקו"נ רוחני, יעו' בחכמת שלמה שעל גיליון השו"ע (אור"ח סי' שכח סעמ"ו).

פרידא לימד התלמיד ד' מאוח פעמים, והתם ר"ל שלמד עמו באותו זמן שהיה מחוייב ללמד אחרים. ומסתבר לו דהוא שיעור מעשר — עשירית מהזמן שיש לו ללמוד תורה. ואולי יכול להוסיף עד חומש, וצ"ע לענין השיעור. וד' החת"ס צ"ע. את"ד האג"מ. והראוני שבספרו דברית משה (קידושין ע"מ תקד) כתב הגרמ"פ, דמעשר הכוונה לשעה ביום. עיי"ש עוד. וכך ראיתי, במקום מוסמך, ממרן הגר"ש אלישיב שליט"א, דכמו שצריך לתת מעשר מכל דבר, כך יש חיוב ליתן מעשר מזמנו ללמד אחרים.

אל יבזבו יותר מחומש

ויש להוסיף לפי"ד האג"מ, דעל ד"ת נמי אמרו בכתובות נ., המבזבו אל יבזבו יותר מחומש. והיינו גם אם רוצה ליתן לאחרים, וכדפירש"י התם הטעם — שלא יצטרך לבריות. ופשיטא שגם בת"ת שייך כן. שו"מ דהאי מלתא לאו ברירא היא. דהלום חזיתי בספר הזכרון לבעל הפחד יצחק (ע"מ תרמח) דהו"ד זקני הגרא"ח מייזל זצ"ל, דהוכיח מקידושין ה., דהיכא דאתא לקמן עני הרעב ללחם ומבקש צדקה, חייב לפזר אפי' יותר מחומש, ואין בודקין למזונות לחשב אם כבר נתן חומש. והמגיה [ה"ה אחי וראש הרה"ג ר' יוחנן שליט"א] על אתר ציין לשו"ת תשובה מאהבה (אור"ח סי' רפה), דלא אמרינן בכתובות המבזבו אל יבזבו יותר מחומש אלא ברצח ליתן צדקה ולא קיימי עניים, אבל היכא דקיימי חייב לבזבו אפי' את כל ממונו. אולם בברכי יוסף (יור"ד סי' רמט סק"א) מבו' דזו רק מידת חסידות. שו"מ באהבת חסד לח"ח (ח"ב פי"ט סע"ד בהגה) דהאריך להוכיח, דשי' הר"מ בפיהמ"ש (ריש פאה) דאי קיימי לפניו חייב ליתן חומש, וממידת חסידות רשאי גם יותר, ודלא כמשמעות הר"מ בהל' מתנ"ע (ו, ה) דגם בדקיימי לפניו מצוה מן המוכרח עד חומש ותו לא.

ומכ"ז נמצא עולה, דאיכא מחלוקת באחרונים אי בדקיימי עניים לפניו רשאי ליתן יותר מחומש, או אף מחוייב בכך. ועכ"פ איסורא ודאי ליכא. ולפי המהלך של האג"מ נפיק לכאור', דאי קיימי לפניו עניים בדעת השואלים ומבקשים ממנו מענה לשון, יכול להקדיש להם מזמנו, ולדעת אחרים אף מחוייב בכך. ועכ"פ גם אם לא מבקשים ממנו, אזי להחת"ס צריך להקדיש מחצית מזמן תלמודו, נאולי אין זה מתחלק לפי כמות הזמן אלא לפי איכות הלימוד, ודלא כהאג"מ, ויל"ע, ולד' האג"מ ודאי אמרי' ביה חיך קודמין, אבל מ"מ במקצת מזמנו צריך ללמד, והוא כשיעור מעשר, ואולי אפי' חומש.

תלמוד תורה שאני

אחר כ"ז חזיתי דמרן הח"ח בספרו אהבת חסד (ח"ב פ"ב אות ד) כ' לייסד, דכל התקנה שלא לבזבו יותר מחומש הוא לסתם צדקה, אבל להחזקת תורה — מצדד בשטמ"ק בכתובות נ. (ד"ה המבזבו) דלא שייך זה כלל. וז"ל השטמ"ק "אע"ג דהמבזבו אל יבזבו... מ"מ אם עבר ופזר — צדקתו עומדת לעד. פי', דלעולם יהיה לו ממון כדי לעשות צדקה, ולא יחסר לו, ויש לנו לחלק דל"א הכי אלא לת"ת... אבל לעניים לא". וע"ע באה"ח

דהוכיח מחז"ל, דובולון החזיק את יששכר בהרבה יותר מחומש. ולפי"ז נמצא, דאף שאין זה לכתחילה, מ"מ אם עשה כן שפיר קעביר. ולכאור' הה"נ להקדיש מזמנו להרבצת תורה, יש מקום להקדיש אפי' יותר מחומש, רק שאין חיוב בזה, ודלא כהחת"ס דכלל זאת במצות 'ואהבת', אך מאידך אין זה לגמרי כד' האג"מ, דלא הזכיר יותר מחומש כלל. ועיין.

עובדא דר' פרידא

ובעיקר מש"כ האג"מ בביאור עובדא דר' פרידא, דלימד התלמיד באותו זמן שקצב להרבצת תורה, והוא לא יותר מחומש, לא ברירא לי לפור', איך יכל ללמד באותו פרק זמן מועט ד' מאות פעם. ובאותו יום דקאזיל לדבר מצוה לימדו הרבה יותר פעמים, כמוכא בגמ' שם. ואו"ל בדוחק, דלא בכל יום לימדו אלא רק פעם בכמה ימים, וזה עלה לחשבון של מעשר או חומש בחשבון כולל. א"נ אפשר, דאף האג"מ מודה דחלק התועלת שרואה הרב שיש לו מהלימוד, והוא רב מאוד כנודע, אינו עולה בחשבון החומש, ויש לו לחשב רק את חלק הזמן שמקדיש לדברים שאין לו בהם תועלת אישית כלל. והוא חידוש. אך לפי"ז שפיר מייתי הגמ' ראייה לזה מר' פרידא, דהתם לא היה לו כמעט שום תועלת בחזרה כ"כ מרובה. וא"ש הראיה מהתם דחייב לבטל מעצמו אע"פ שאין לו מזה כל תועלת.

— ב —

אית לי עידנא לרידא

והנה הלכה למעשה, שטחתי שאלתי קמיה הגאון הגדול מוהר"ח קנייבסקי שליט"א, מהי דרכה של תורה בזה. והשיבני: "ענין גיטין ס:." ונראה כוונתו למאי דא"י התם, דר' שימי בר אשי אתא לקמיה דאביי, א"ל, לוחבן מר בעידנא — ישיבני אדוני ללמוד בעת קבוע, רש"י. א"ל, אית לי עידנא לרידי [לגירסא, שם]. עיי"ש המשך ההוא עובדא. ומינה נשמע דאינו צריך ללמד אחרים על חשבון הזמן הנצרך לו לתורתו, ויכול לסרב לבקשה. ולפור' אף מעשר מזמנו א"צ, ודלא כהאג"מ. [נא"כ נימא דאביי כבר הפריש שיעור זה מזמנו, להכי לא נזקק לאותו תלמיד]. ועוד לא ברירא לי לרבירי, היכא דאעפ"כ רוצה ללמד, אי רשאי לבטל מתלמודו לשם כך, או שמא איסורא נמי איכא בכה"ג. אך מ"מ ז"ב דמהתם נשמע, דאין חובה ללמד להועיל.

אלא דלכאור' הדברים צריכים תלמוד, סו"ס הא איכא מצוה מה"ת ללמד תלמידים, אם כדברי הר"מ בספהמ"צ (עשין יא) דיליף לה מקרא דשננתם לבניך (וכריס ו, ז) ונלדידי

ד. ע"ד דמצינו ברא"ש בכתובות יו. דמייתי מחלי' ראשונים אם הא דקיי"ל התם דמבטלין ת"ת להכנסת כלה ולהלית המת זו חובה או רשות, וכעין זה יל"ע הכא.

דתרוויהו בכלל מצוה אחת י"ל, דכמו ששנינו בריש פאה דת"ת אין לו שיעור, ה"נ לפור"ר בת"ת לאחרים אין לו שיעור, או לד' היראים ודעימיה דדריש לה מקרא (שם ה, א) ולמדתם אותם, וכמשנ"ת כ"ז לעיל (פ"א). והרי אי' במו"ק ט: דמצוה שא"א לעשותה ע"י אחרים, מבטלין תורה כדי לעשותה. וא"כ, מדוע אביי לא הפסיק ממשנתו לקיים מצוה זו. ועוד מקיים בזה נמי מצות חסד, כדאי' בסוכה מט: דתורה ללמודה זו תורת חסד, כנ"ל (שם).

וביותר ילה"ק, דמצאתי בס' סדר היום (עניני שבת, בפ"י ברייתא דאלו דברים וכו'), דלמצות חסד יש לבטל ת"ת גם אם אפשר שתיעשה ע"י אחרים. ואף דדבריו מתודשים, מ"מ בגד"ד דבלא"ה אינו בטל בעצם מת"ת, דלומד בעצמו ג"כ עם התלמיד, לכאו' עדיף טפי לצאת ידי שניהם. ובפרט אביי שהיה עוסק טובא במצות חסד, כמב' בר"ה יח. ובתוס' (ד"ה ובה). וכמו"כ יש להבין ההבדל בהנהגותיהם, דר' פרידא חש ללמד אותו תלמיד בהפלגה גדולה כ"כ, ואילו אביי כביכול לא חש לכך.

ומריש אמין, דבההיא דגיטין, ר' שימי בקש מאביי שיושיבו ללמוד בעת קבוע, כדפרש"י התם. ואפשר דלקבוע זמן קבוע למען התלמיד איננו מחויב, כשזה על חשבון תלמודו, אבל בסתמא ללא קביעות מבעי ליה ללמדו. א"נ אוי"ל, דאביי הרי היה ריש מתיבתא^[ו] ולימד תלמידים אחרים, להכי לא נזקק להענות לבקשת ר' שימי שילמדנו ביחידות. וכ"ז דוחק, דאטו יש קצבה ושיעור כמה יש ללמד, הא אמרו ביבמות סב. [והוא מאד"נ (ג, ו)], היו לו תלמידים בילדותו, יהיו לו תלמידים בזקנותו. א"נ יתכן, דאביי הלא קאמר דטרוד בגרסתו, כפירש"י. וי"ל, דהיכא דחושש הוא על עצם תורתו שלא תשתכח ממנו, ודאי אינו צריך להקדיש מזמנו לרעהו. אלא דלבי' זה נמצא, דלרובא דעלמא שכל ימיהם בעמוד והחזר קאי, וכולי האי ואולי, א"צ להם לחוש לזולתם כלל.

אפשר ע"י אחרים שאני

ונראה לומר ע"פ ההוא דמו"ק דלעיל, דהיכא דא"א למצוה להעשות ע"י אחרים, מבטלין תורה לעשותה. אבל כשאפשר לעשותה ע"י אחרים, אין מבטלין. ואפשר דאביי הוה בריא ליה דר' שימי יכל ללמוד מאחרים, להכי נשמט ממנו. משא"כ ר' פרידא דלא יכל לקיים זאת ע"י אחרים, דאפשר שלא היה מי שיסכים לפנות כ"כ הרבה מזמנו לאותו תלמיד שתלמודו היה קשה עליו כבדול, להכי ר"פ נזקק לו והקדיש לו זמנים טובא^[ו].

וכמוצא שלל שמחתי לראות כן בס' חסידים (אות תתקמו), וז"ל: "טוב שיחזור ההלכה עם אותם שאינם יודעים כ"כ כמותו, כדי שלא ילכו בטלים... ור' פרידא שהיה אומר ד'

ה. ע"י רש"י שבת קיט. בריש העמ'.

ו. ראה במכתב ב' מהגרי"א וינטרייב שליט"א מ"ש לבאר.

מאות פעמים ההלכה לתלמיד אחד, כי זה דומה למת מצוה שאין לו עוסקים לחזור עמו. אבל אם יש לו חבר אחר שיחזור עמו, אינו זקוק לו". מפר' כדפרישנן בעובדא דר"פ. ועכ"פ לפי"ז נשמע, דהיכא שיש אחרים שיוכלו ללמוד עמו אינו מחויב ללמד.

יותר יש זכות לעוסק בתורה

ויש להוסיף, דגם אם אין מי שילמד במקומו, דאז צריך להזדקק להם על חשבון תלמודו, אע"ג דאכן הכי מבעי ליה למעבד, מ"מ בההיא דר"פ, וכיוצא"ב תלמידים שאינם מוסיפים לו בעלייתו, ודאי היה מעדיף אילו לא היו נזקקים לו כלל. ומצינו כעין זה בט"ז (יור"ד סי' רנא סק"ו), דבשו"ע (שם סעי"ד) פסק, דיכולים לשנות צדקה, אפי' מת"ת, לצורך נתינת כסף להגמון, לפי שהוא הצלת נפשות. והק' הט"ז, מדמסקי' בספק דמגילה, גדולה ת"ת יותר מהצלת נפשות. ומתוך "דודאי אין לך דבר העומד בפני פיקו"נ, אלא דהתם קאמר דיותר יש זכות למי שזוכה לעסוק בתורה ולא בא לידו הצלת נפשות, ממי שבא לידו הצלת נפשות, ועי"כ צריך לבטל ת"ת ולעסוק בהצלת נפש". וה"נ י"ל הכא ע"ד זו, דאף שכורה השעה מחייבו להרביץ תורה, מ"מ יותר יש זכות למי שעוסק בתורה, ללא חבילי מצוות אלו.

הכל לפי הנותן והמקבל

אלא, דמאריך גיסא, חזי' רמשים הסכימו להנהגתו של ר' פרידא, מדהוסיפו לו ד' מאות שנה, וכל דורו זכה לחי' העוה"ב עי"כ^[ו]. והיינו כמשנתנ"ל (פ"ג, א) משמיה דהת"ח בספרו אהבת חסד, על הגמ' בר"ה יח., דרבה דעסיק בתורה בלבד חי' מ' שנין, ואביי דעסיק גם בגמ' חי' ס' שנין. וכתב באה"ח, דמדתו' דאביי האריך ימים טפי, ע"כ דמשים הסכימו להנהגתו, והוסיפו לו שנות חיים למען ישרים את תורתו שהפסיד באותן זמנים שעסק בגמ' ת. וה"נ י"ל עד"ז גבי ר' פרידא, דהוסיפו לו שנות חיים להשלים את תורתו שהפסיד לעצמו בעת שלימד אותו תלמיד. ונמצא לפי"ז לכאו' דאכן ר"פ עשה כראוי, ואנו ג"כ צריכים לנהוג כן.

ושטחתי שאלה זו קמיה הגאון מוהר"ח קנייבסקי שליט"א, להבין ההבדל בין הנהגת ר' פרידא לניהוגו של אביי, וכן כיצד לדידן אריך למעבד. והשיבני בהאי לישנא: "תלוי עד כמה יפסיד לעצמו, ועד כמה הוא צורך להשני. עי' תמורה טז." וכוונתו למאי דאי' התם, בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה, אם מלמד, מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו — מי שעשאו חכם לזה, עושה אותו טפש. מב' דאכן חובה רמא עליה ללמדו. אך גם זאת נראה לדייק לפור"ר, דאיירי בגוונא שהתלמיד בא לבקש זאת מהרב. משמע דבלא"ה א"צ להזדקק לרדוף אחריו ללמדו. וכנראה, על כגון דא תנן

ז. ע"י לעיל (פ"ה, א) עוד אהאי עובדא דר"פ.

באבות (א, ו) עשה לך רב, שהרי"ז מהדברים שאין להם שיעור למעלה ולמטה, אלא הכל לפי הנותן והמקבל.

— ג —

לא כל בנ"א שוין

והאירו עיני דבקהילות יעקב (חלקים, סוף ח"ה, ד"מ). הביא דברי הגמ' בב"מ פה: — כי הו' מנצי ר' חנינא ור' חייא, א"ל ר' חנינא לר' חייא, בהדי דידי קא מינצית, ח"ו, אי משכחה תורה מישאל מהדרנא לה מפלפולי. א"ל ר' חייא לר"ח, בהדי דידי קא מינצית, דעבידנא לתורה דלא תשתכח מישאל. מאי עבידנא — אזילנא ושדינא כיתנא... ואריכנא מגילתא, וכתבנא חמשה חומשי תורה, וסליקנא למתא, ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו, עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדרי ואתנו אהדרי. ע"כ. ולכא' מהלשון 'כי הו' מינצי', משמע שהיתה להם מחלוקת קבועה, וצ"ב מהי. ועוד, אי נחלקו להלכה, מה להם להזכיר כאו"א את שבחו.

ומבאר הקה"י, דנחלקו בהנהגה אם כדאי ללמוד תמיד בפ"ע ועי"ז יתגדל מאוד בתורה, או שמא עדיף להשתדל לזכות את הרכים, אע"פ שע"ז יבטל מעצמו הרכה, דשדי כיתנא וכו'. ור' חנינא הוכיח כשיטתו, מדהצליח בתלמודו כ"כ עד שאם היתה התורה משתכחת היה מהדר לה בפלפולו. ור' חייא הוכיח כוותיה, מדהצליח להחזיק את התורה בדרכו הוא. ומדקאמר עלה רבי בגמ' התם — כמה גדולים מעשה חייא, משמע דכוותיה אריך למעבר. ומ"מ מסיים הקה"י שם "אולם א"א לומר בזה כלל לכל אדם, דהא צריך אומד כמה ראוי הוא לפעול כשישתדל בזה, וכמה יפעול כשישתדל בזה, ולא כל האדם שוין בזה".

הריקנין והמצומתין

ומריש אמינא להביא ראיה ליסודו זה, מדאי' בשהש"ר (ד, ט) עה"פ (שם) "כפלח הרימון רקתך — ר"א בר כהנא ור' אחא, חד אמר — הריקן שבשלש שורות [מהתלמידים היושבין לפני הסנהדרין] רצוף תורה כרימון הזה, וא"צ לומר מבעד לצמתך — על היושבין בסנהדרין עצמה. וחד אמר, הריקנין שבסנהדרין רצוף תורה כרימון הזה, וא"צ לומר מבעד לצמתך — על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה, ועוסקין בד"ת". ובפשוטו נראה דפליגי מי הם הריקנין ומי המצומתין, היינו מי מהם יודע טפי את התורה"ק — הסנהדרין היושבין על מדין, או שמא אלו היושבים ועוסקין בתורה לעצמן. נמצא לפו"ר, דפליגי אי עדיף ללמד לאחרני, או שמא עדיף טפי לעסוק בתורה תחת גפנו ותאנתו, ללא עול הרכים על צוארו. ולכא' נראה דאין בזה מחלוקת, כי אם תרי מהלכי בבנ"א. יש שהדרך הראשונה עדיפה להם, ולאחרים דרכא בתראה עדיפה, והיינו כד' הקה"י דלא כל בנ"א שוין בזה.

אולם נראה דא"א למשמע הכי מהתם. דחזיתי במפרשים על אתר דציינו להא דאי' בב"ר (סב, כ), ר' חייא רבא ותלמידיו, ואית דאמרי ר' עקיבא ותלמידיו, ואית דאמרי ר' יוסי בר חלפתא^[ט], ותלמידיו, היו למודים להיות משכימין ויושבין ושונין תחת תאנה אחת^[ט]. עיי"ש. הא קמץ, דתחת תאנתו, אין הפי' שבדלו ופרשו מחברת בנ"א ללמוד לעצמם, אלא דגם שם לימדו תלמידים. ולפי"ז נראה, דהמחלו' דלעיל מאן עדיפי היא, האם מורי הוראה ויושבי על מדין כהסנהדרין בשעתם, עדיפי ממרביצי תורה הפורשים משאר צרכי הכלל לד' אמות של הלכה, או"ד הסנהדרין ודכוותיהו עדיפי מיניהו. אכן ז"ב, דלכו"ע הני מרביצי תורה עדיפי מהפורשים כליל מעול הרבצת תורה. ועכ"פ מכל הלין מילין נמצא, דאין ראיה מוכרחת לד' הקה"י ממאמרם ז"ל בשהש"ר.

אם ישאל לך אדם

אחר כל הדברים האלה, חזיתי בהקדמת הנחל יצחק (להגרי"א מקובנא, אות יד), דקאמר אנפשיה, דאחר שבקשוהו להפיץ מעיני תורתו מצא עצמו מחוייב בדבר, וכמ"ש בקידושין ל'. שיהיו ד"ת מחודרין בפיו, שאם ישאל לך אדם דבר, אל תגמגם ותאמר לו,

ח. ובקה"ר (ה, יא, ב) הגי' ר' שמעון בן חלפתא. ובשהש"ר (ו, ב, ב) גרסי' ר' יהושע. ט. 'תחת תאנתו'

בטעם מדוע הנך תנאים ואמוראים בחרו ללמד התלמידים תחת עץ תאנה ולא בביהמ"ד, י"ל כמ"כ באבן שלמה (פ"ה הע' ג) בשם הגר"א בתקו"ז, דהראשונים — בכל מקום קבוצם להשראת שכינה לא רצו שיהיה בבית שהוא מעשה ידי אדם, שמא היה בו מעשה אחד שלא בכוונה קדושה, וע"כ הסתופפו בצל האילנות — תחת מעשה ה', משום דאין השכינה שורה אלא על פועל צדק. אמנם עדיין יש להבין מדוע בחרו דוקא מתחת עץ תאנה. ומקופיא אמינא לפי שעליה רחבין וצילן רב. [ויעז' במתני' באוהלות (ח, א) הענין לישוב גם מתחת עיגול דבילה. והתם כנראה ג"כ ה"ט משום שנדבקין ול"ו היטב ומצילין טובא].

אך להנ"ל אוי"ל ע"פ משאחז"ל בכמדכ"ר (יב, ט. הנ"ל ש"א רפי"ב), למה נמשלה תורה כתאנה — שרוב האילנות... נלקטים כאחת, והתאנה נלקטת מעט מעט. כך התורה — היום לומד מעט ולמחר הרבה, לפי שאינה מתלמדת לא בשנה ולא בשנים. עליו נאמר (משלי כז, יח) נוצר תאנה יאכל פריה. ואפשר שאותם קדושי עליון רצו להנחיל לתלמידים הבאים בשערי לימוד התורה"ק, ענין נשגב זה בדרך הלימוד. שלא יהיו כאותו טפש (עי' ויק"ר יט, ב) שאמר: מי יכול ללמוד את כל התורה כולה. והחכם אומר: הריני לומד ב' הלכות היום וב' למחר, עד שאני לומדה כולה. לפיכך הושיבום תחת עץ תאנה, ללמדם בינה דרך היא דרכה של תורה, ותפסת מרובה לא תפסת (סוכה ה.). נווה מלבד הטעם האמור בעירובין נד: אמאי נמשלה תורה לתאנה, כנ"ל (ש"א רפ"ב). אמנם יש להדגיש, שלא לימדו רק תחת עץ תאנה, אלא גם בעוד עצים, עיי"ש בשהש"ר. ויש להוסיף דעיקר הסגולה לישוב ללמוד במקום מסוים דוקא חזי' נמי בגמ' בכריתות ו'. ויכ' גריסיתו שמעתא, גרוסו על מיא, דכי היכי דמשכי מיא תמשוך שמעתכון.

אלא אמור לו מיד. והיינו, דכל זמן שאין שואלין ממנו אין עליו חיובו^י. ע"ד דקיי"ל^י אין פריעת בע"ח מצוה א"כ תובעין ממנו, כל שבא הממון לידו בהתר. עיי"ש כל הענין. ומדבריו עולה, דהוא מדיליה לא מחויב, אף שכודאי יקיים מצוה אם ילמד הגם שלא בקשוהו. אבל אם יבקשו, חייב גם אם עי"ז יפסיד מזמנו לעצמו.

ואינה ה' לידי ספר הישר לר"ת, ומצאתי (בהקדמה לחלק החידושים) תנא דמסייע לדבריו, וז"ל "זה הספר אשר התחלתי, לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא, כי אם אשר חברי חברו עלי כתרנגולי בית בוקיא (עי' יבמות פד.), ולא הניחוני אם לא אעשה זאת להם". ומסתבר, שאם כל זה לא היה שווה לו, לא היה נשמע להם. וא"כ מדוע לא חש לכך מדיליה. משמע לפו"ר, דיש תוספת חיוב כאשר דורשין זאת ממנו, בין אם בע"פ, ובין אם בכתיבת הדברים עלי ספר, כפי שעשה ר"ת^י.

שוב התבוננתי דהכי מפו' בד' הגר"א דלעיל (ספ"ב) באומר "וכן בעת שרוצים ללמוד ממך למוד עמהם, כדי לא יאבד תורתך... ואפי' אותו שאינו ראוי לכך, ולא יאמר עדיין אינני ראוי". וזכיתי למכתב הגר"י ליברמן שליט"א, והסיק התם מדיליה כדברים האלה, ואייתי סייעתא לדבריו מלשון ד"ק זקנו בעל החת"ס בצואתו שכתב "עשו קיבוץ וריבוץ ופעלים לתורה ברבים. ואם מעט לפניכם, מאותו המעט אשר חננכם ה' לימדו ברבים בכל מאמצי כח. חלילה ליסע ממקום למקום לדרוש כדורש דמים, או לומר קבלוני, כי בשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך, ומשלך יתנו לך". וממש"כ 'או לומר קבלוני' דייק, דאם ידרשוהו ויקבלוהו עליהם הינו מחויב בכך. ועיקרא דמלתא מכו' נמי הכא.

שוב התבוננתי דהכי נפיק נמי מהא דנתבאר לעיל (אות א), דענין החיוב להרביץ תורה דמי לנתינת מעשר וחומש. והו"ד כמה אחרונים דמסקי, דהיכא דאיכא עניים לפניו מחויב ליתן אף יותר מחומש. ולנד"ד נמצא, דכשמבקשים ללמוד ממנו חייב יותר מאשר אם לא באו לבקשו. ואחר כל האריכות מצאתי דברים מפורשים בפ' הגר"א למשלי (טו, יב), ז"ל "להוכיח — צריך לילך לבית עושה העול להוכיחו, וללמד — א"צ לילך אל הרוצה ללמוד, אלא כשיבוא אליו אז מצוה על הרב ללמדו".

י. הן אמת דפשטות כוונת הגמ' היא, דקמ"ל קרא כיצד מעלת ידיעת התורה צריך שתהא, שכאשר ישאלוהו ידע להשיב מיד ולא יגמגם, אך לא שיש לו חובה להשיב לכל מי ששואלו. ומ"מ ודאי ג"ז בכלל.

יא. עי' קצוה"ח (סי' קד סק"ב). ועיי"ש בנתהמ"ש שחולק, אך כנחל יצחק גופיה (סי' ט) מסיק כהקצוה"ח.

יב. וההיא דגיטין ס:, דאביי לא לימד את ר' שימי אע"פ שבקש זאת ממנו, כבר נתבאר לעיל בס"ד בירושב הענין.